

¹ Tekst en foto's Ruud en Ina Metselaar – www.comomeerinfo.nl

Heksen in het Valtellina

Heksenprocessen

In de Middeleeuwen waren er nog vele magische en religieuze aspecten uit de oudheid verweven met het christelijk geloof. Deze moesten vooral de vruchtbaarheid van de grond, de dieren en de mensen garanderen; ook moesten ze de gemeenschap beschermen en een juiste verhouding verzekeren tussen de wereld van de levenden en de doden. Men kan dit in geheel Europa terugvinden, maar zeker in de Alpengebieden, die rijk waren aan tradities die van generatie op generatie mondeling werden overgeleverd. Om redenen die thans niet meer duidelijk zijn, werden op een gegeven moment de oude gebruiken gevoeld als iets vreemds, soms als iets vijandigs, voor de gemeenschap en de kerk. Sommige gedragingen schenen tekenen van een verdrag met de duivel te zijn. Vanaf de 14e eeuw begonnen de kerkelijke heersers te vrezen voor een complot, een duivelse sekte die het christendom omver wilde werpen en op alle mogelijke manieren uitgebannen moest worden. De volgelingen van de Satan werden gezocht onder de boerenbevolking, in het bijzonder onder de zwakken, de vrouwen en allen die een abnormaal en afwijkend gedrag vertoonden. De onderzoeksmethoden waren dezelfde als gebruikt door de justitie in die tijd, die berustten op marteling om de waarheid te achterhalen. Velen waren bereid om mensen uit hun omgeving of dorp aan te geven voor hekserij. Meestal verklaarden de aangeklaagden zich onschuldig, maar bekenden ze onder marteling schuld.

In het Valtellina, de graafschappen en Poschiavo werden er vele bloedige heksenprocessen gehouden. In 1438 en 1450 waren er in Morbegno processen tegen 15 personen wegens hekserij. Eén daarvan, Ganzina genaamd uit Gerola, werd verbrand; een priester uit Dubino, werd voor tien jaar verbannen. In Sondrio installeerde in 1523 broeder Modesto uit Vicenza een hof van inquisitie; 34 personen werden berecht en zeven slachtoffers werden tot de brandstapel veroordeeld. Door de rechter in Tirano werden tussen 1595 en 1598 een twintigtal personen veroordeeld tot verschillende straffen. In Bormio werden in 1630 34 personen ter dood gebracht en vonden ook in de jaren daarna verschillende processen plaats. In Sondrio vonden in 1634 vier vrouwen de dood: Margherita la Salvadora uit Mossini, Margherita uit Albosaggia, Domenica Volarda uit Torre en Maria Giovana uit Piateda. Tussen 1631 en 1646 waren er processen in Piuro; in 1631 kennen we ook een proces in Poschiavo.

In 1639 werd, na de overgave van Milaan, de kerkelijke inquisitie verboden en ging deze rechtspraak over naar de staat, dat wil zeggen naar de podestà en de rechters. Hierdoor werden de veroordelingen echter niet minder streng. In 1645 werden in Piuro vijf heksen gedood en er volgden er nog twee in de twee volgende jaren; in Sondrio waren er processen in 1644, 1646 en 1671; in Bormio zijn processen uit 1672-76 bekend.

¹ Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl of te downloaden van de website

De beschuldigingen die we in documenten vinden zijn telkens dezelfde: schade aan personen en oogst, kindermoord, moord, ontmoetingen met de duivel en met heksen.

In de grote landen in Europa begonnen deze processen in de tweede helft van de 17^e eeuw te verdwijnen; in de bergdalen echter later, in het Valtellina is het laatste proces bekend uit 1796.

Wat is het effect geweest van deze verschrikkelijke gebeurtenissen? Veel oude en zeer oude culturele en religieuze tradities werden gezien als werkzaamheden van duivelse machten en daarmee uitgebannen en daarmee verdween veel van wat we thans folklore zouden noemen. Slechts enkele gebruiken zijn gebleven zoals het 'dauwtrappen', de gewoonte om op de eerste dag van maart door de velden te trekken onder het zingen van volksliedjes om zich te verzekeren van de terugkeer van de gewassen. Het carnaval was een moment om uit de band te springen, want om zich te verzekeren van de vruchtbaarheid van de natuur moest men een beroep doen op de diepste verborgen krachten, die in het gewone leven verborgen bleven. In de 18e eeuw werd in Bormio gedurende het carnaval de hele wereld op zijn kop gezet en de regering werd overgedragen aan de 'podestà van de gekken'; deze werd verkozen uit de jeugd van het dorp, voorgezeten door een man die 'kapitein van de jeugd' werd genoemd. Nog een ander voorbeeld vormen de vuren die op de bergen worden ontstoken op de avond van Maria Hemelvaart. Hierover gaat de legende in de volgende paragraaf.

De 'podestà dei matti' (de gekken), gevierd op de laatste zondag van het carnaval in Bormio

Een begrafenis diende er ook toe de gemeenschap bij elkaar te brengen na het verlies van een van zijn leden en moest iedereen er van overtuigen dat de levenden leefden en de doden dood waren: het begrafenismaal was een normale zaak. In verschillende plaatsen bewaarde iedere familie een bijzondere kaas voor de begrafenismaaltijd, het mooiste product van het jaar.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden van overblijfselen van traditionele cultuuruitingen. Ze droegen bij aan de handhaving van de gemeenschap van inwoners en hielpen hen reden te vinden voor het eigen bestaan. Het verdwijnen of de hervorming van de folklore betekende een ingrijpende verandering in de cultuur van de alpine bevolking.

Gezicht vanaf de Retische Alp op de Orobische Alp

Legende van de heksen uit het Beneden-Valtellina

Op de 15^e augustus worden ter gelegenheid van Maria hemelvaart in het Beneden-Valtellina 's avonds op de bergen overal vuren ontstoken. Zowel tegen de Retische Alpen van de Costa dei Cech² als op de er tegenover liggende Orobische Alpen rond Morbegno zien we het een na het andere vuur opblazen. Tegenwoordig is het een feest waarbij de inwoners van de bergdorpen bij elkaar komen en genieten van elkaars gezelschap. Weinig mensen echter kennen de legende die aan deze vuren ten oorsprong ligt³.

In een ver verleden woonden er overal verspreid in het Valtellina heksen, mysterieuze en verontrustende vrouwspersonen. Niemand wist waar ze precies woonden, waarschijnlijk in afgelegen hutjes, waar ze zich overdag verstopten en pas bij het vallen van de schemering uit te voorschijn kwamen. Ze hielden vooral van de zomeravonden bij afnemende maan. In deze nachten kwamen deze afschrikwekkende wezens bij elkaar op een mysterieuze plaats die men "Cofana" noemde, een verborgen open plek in de bossen, naar men beweerde onder de top van de berg Pitalone (1334 m) boven Morbegno.

Als eerste verscheen de oudste heks, die de andere heksen de plaats voor de heksensabbat aanwees. Daarna kwamen één voor één de heksen uit alle richtingen uit het Valtellina aanvliegen, schrijlings gezeten op hun bezem en voortgetrokken door een uil of een kraai. Allen droegen een lange jas die de enkels bedekte, want zoals Achilles kwetsbaar was bij zijn hiel, zo hadden de heksen hun enkels als zwakke punt: als iemand die zag verloren ze hun macht. Iedere heks bracht een bos hout mee voor het vuur dat daardoor steeds hoger oplaaide en een sinister schijnsel verspreidde over het dal.

Voordat de eigenlijke heksensabbat begon, wisten de heksen zich bij een bron, het water van Cofana. Een troebel water, bruin van het ijzer, dat door hun aanwezigheid een helse warmte verspreidde. Als ze zich voldoende gereinigd hadden, begonnen ze, verlicht door het oplaaide vuur, koortsachtig, zelfs uitzinnig te dansen onder het uiten van kreten die niets

² Zie Nieuwsbrief 8(2006)

³ Het verhaal stamt van R. Passerini in het augustusnummer van 1994 van het tijdschrift L.Gazetin

menselijks hadden. Tegen middernacht kalmeerden ze wat en verzamelden ze zich, gehurkt op de grond, rond een donkere den in het midden van de open plek, wachtend op het hoogtepunt van de heksensabbat, het verschijnen van de Prins van het Kwaad, Beëlzebub⁴. Van hem ontvingen de heksen hun macht om het kwaad te verspreiden over de oogst, de dieren en de mensen. Daarna begon het dansen opnieuw tot de maan over de top van de Pitalone scheen. Als de maan achter de berg verdween, kwamen de heksen tot bedaren en viel er een stilte in: de boosaardige heksen zakten in elkaar tegen de grond en begonnen als gekweld weeklachten naar de hemel te roepen. Iemand die er langs gelopen zou zijn, had bloedstollende kreten gehoord, als van katten in nood. Het was niet te geloven: zouden de heksen berouw krijgen? Maar beter luisterend zou men horen dat het geen weeklachten waren, maar parodieën daarop, spottend, honend, godslasterend. “Heer, heb medelijden met ons”, “Heiligen in het paradijs, bid voor ons”, en dat onder een afschuwelijk hoongelach, waarvan men kippenvel zou krijgen. Intussen doofde het vuur langzaam uit en daarmee ook de furie van de heksen. Aan het eind restte nog slechts wat nagloeiende stukjes houtskool en viel de stilte in.

‘Heksensabbat’ gravure uit 1530 van Parmigianino

Dit alles herhaalde zich vele zomernachten bij afnemende maan. De lucht werd bedorven door de heksensabbat, de oogst rotte op het land, beesten werden ziek en mannen, vrouwen en kinderen werden getroffen door tegenslagen. Dit kon zo niet doorgaan. Misschien dat een geestelijke deze kwade geesten kon bezweren, maar door zowel de gevaarlijke klimtocht als de angst, durfde niemand zich de berg op te wagen. Tenslotte echter kwam een boer met de geniale gedachte om het aantal vuren te vermenigvuldigen zodat de heksen gedesoriënteerd zouden worden. En daarom ontstak men op avonden voor de heksensabbat op alle bergweiden vuren. De heksen moeten er volledig door in de war zijn geraakt en slaagden

er niet in bij elkaar te komen. Ze vlogen dwalend rond tot ze moe werden en de zoektocht opgaven. De Cofana werd weer een gewone lege plek in het bos, alleen bezocht door vogels. Zo ontstond de traditie van de vuren op de avond van 15 augustus, ook al raakte de oorsprong ervan langzaam in het vergeetboek.

⁴ Volgens het Nieuwe Testament de Vorst van de Demonen, ofwel Satan